

AKADĒMISKĀS MŪŽORGANIZĀCIJAS VALENTĪNES LASMANES DZĪVESSTĀSTĀ

Ieva Lejiņa, *Mg. ing., Mg. hist.*, akadēmiskās vienības *Latviete* saviete

Ceļojums Latvijas valsts un pēckara Eiropas vēsturē – šādi varētu raksturot Valentīnes Lasmanes atmiņas Gaita Grūtupa literārajā apdarē *Nakts jau nav tikai gulēšanai. Valentīnes Lasmanes dzīvesstāsts*, kas izdota 2020. gadā Rīgas apgāda *Mansards* dzīvesstāstu sērijā *Bezbaillīgie* Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācijas *Dzīvesstāsts* projektā. Patiesi, nebūtu melots, lai arī Valentīne ir dzimusi 1916. gadā Ukrainā, Kremenčukā, pēc sešiem gadiem ar ģimeni, bēgot no kara, pārcēlusies uz Latviju, bet jau 1944. gada rudens beigās bēgļu laivā to pame-tusi un devusies trimdā. Kopumā Latvijā viņa nodzīvojuši tikai 23 gadus. Sievietes spontānā daba, latviešiem neraksturīgā atvērtība ikvienam pretimnācējam, situācijai un dzīves pavērsienam ļauj būt klātesošai un līdzdarboties vai ikvienā Latvijas 20. gadsimta vēstures notikumā.

V. Lasmane 102 gadus garajā mūžā ir nerimtīgi izglītojusies, pati izglītojusi un darbojusies sabiedrības labā. Studējot Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē, jaunā meitene iepazīst akadēmisko un intelektuāļu vidi, kurā uzturas līdz pat mūža beigām, savās dzīves gaitās sastopot aktīvus un enerģiskus dažādu latviešu akadēmisko mūžorganizāciju biedrus. Šķiet, ka nevis piedzīvojumu meklētājas gars Valentīni saved kopā ar dažādiem laikabiedriem, ļauj nokļūt dažādās valstīs, vietās un organizācijās, bet gan patiesa vēlme izzināt, izglītot, palīdzēt, būt noderīgam atbalstam un draugam. Tas cieši sasaucas ar V. Lasmanes pārstāvētās studenšu vienības *Ausma* mērķi: “Celt un sargāt latvisko kultūru, kā arī audzināt biedrības biedrenes latviskā garā, sekojot centieniem: zinātne, darbs, skaidrība, brīvība un tēvzeme.”¹ Zīmīgi, ka Valentīne ir pēdējā

akadēmiskās studenšu vienības *Ausma* vecākā (vienība deviņdesmitajos gados pēc Latvijas neatkarības atgūšanas neatjauno darbību, bet savietes pievienojas akadēmiskajai vienībai *Latviete*)², pirms padomju okupācijas režīms 1940. gadā pārtrauc visu akadēmisko mūžorganizāciju darbību Latvijas teritorijā, tādējādi, iespējams, neapzināti viņa turpina veikt vecākās pienākumus un pārstāvēt vienību arī trimdā.

Grāmata uzrakstīta pirmajā personā atmiņu formātā, visu vēstījumu sadalot divās lielās daļās – *Dzīves sākums* un *Trimdā*. Katra daļa sastāv no nelieliem 1–5 lpp. gariem atmiņu stāstiem par kādu notikumu, cilvēku vai laika posmu, kam katram dots savs nosaukums. Atsevišķi stāsti ir Valentīnes vēstuļu sarakste vai kāds viņas raksts žurnālam.

Meitenes bērnība iesākas Ukrainā un no 6 gadu vecuma turpinās Latvijā. Mācījusies krievu pamatskolā Maskavas priekšpilsētā, Rīgas 40. pamatskolā un pabeigusi pilsētas 2. ģimnāziju, Valentīne iestājas *filologos*. Ikdienā universitātē viņa redz Teoloģijas fakultātes korporantus un atceras nepatīkamas Jāņu svinības plašā korporantu pulkā, Valentīnei nesimpatizē vaļīgā, pārlietu alkoholu mīlošā un ārišķīgi vāciskā akadēmisko organizāciju vide – to viņa uzskata par “nepieņemamu ārišķību”. Tāpēc 1936. gada rudenī, kad lielākā daļa studējošo skolas biedreņu ir iesaistījušās kādā studentu biedrībā, Valentīne, lai apgūtu stāju, iegūtu jaunus draugus un iekļūtu akadēmiskajā sabiedrībā, nolemj pievienoties kādai no LU divpadsmit vienībām.

Meklējumu sākumposmā Valentīne vie-sojusies Filoloģijas un filozofijas fakultātes

¹ Ščerbinskis, V. (2010) *Uzticīgi draugam: Latvijas studējošo slēgtās mūža organizācijas*. Rīga : Prezidiju Konvents, 129.

² Ščerbinskis, V. (2010) *Uzticīgi draugam: Latvijas studējošo slēgtās mūža organizācijas*. Rīga : Prezidiju Konvents, 129.

studentu biedrībā *Ramave*³, kur darbojas viņas draudzene Velta Rūķe, tomēr priekšroku dod vienībai ar mazāku orientāciju uz filologiem. Ievērojot demokrātijas principus, vienībām, tāpat kā korporācijām, universitātes Studentu padomē darbojas savi pārstāvji. Paralēli universitātes paspārnē ir arī profesionālās organizācijas, kā Fiziķu biedrība, Filologu biedrība u. c., kas mazāk piesaista studentus. Universitātes noteikumi paredz, ka studentu akadēmisko organizāciju drīkst izveidot, sapulcinot vismaz 12 dibinātājus, bet sieviešu akadēmisko vienotņu dibināšana nereti pulcē ap 20 jauno studenšu, kas nevar rast kopīgu valodu un beigās sadalās, piesaista jaunas gribētājas un nodibina vienas organizācijas vietā divas. Šādi 1927. gadā no vienotnes *Latviete* atdalās vienotne *Ausma*, kurai jau kā vienībai 1936. gadā pievienojas V. Lasmane (tolaik Jaunzema).

Latviskajās akadēmiskajās mūžorganizācijās darbojas arī abi Valentīnes brāļi. Lai arī tēvam nepatīk meitas aktīvā darbošanās *Ausmā*, viņš neiebilst pret vecākā dēla Viktora pievienošanos akadēmiskajai vienībai *Austrums*, kurā jau darbojas kaimiņos dzīvojošais Leonīds Siliņš jeb Lonis, kas vēlāk tiek iesaistīts Latvijas Centrālajā padomē (LCP) – nacionālajā pretestības centrā pret abām okupācijas varām. Taču jaunākais brālis Vladimirs pēc tēva iebildumiem iestājas vienībā *Lidums*.

Vienotnē *Ausma* V. Lasmane satiek savu mūža uzticamāko draudzeni Olitu (īstajā vārdā Olga Taube, literārais pseidonīms Anna Dagda), ar kuru kopā studējusi filoloģiju, un kā vecāku *Ausmas* dalībnieci (Olita iestājusies 1933. gadā) uzrunā par savu vienotnes krustmāti. Kad Olita tiek ievēlēta *Ausmas* valdē, arī Valentīne sāk intensīvāk darboties vienotnes internajā dzīvē. 1938. gadā V. Lasmani ievēl *Ausmas* valdē par rakstvedi, bet jau nākamajā gadā viņa nomaina Zentu Ūdri vienības vecākās amatā.

Savās atmiņās sievietē spilgti apraksta Sirmās stundas un debates, kas bieži vien turpinās līdz pat vieniem naktī, galvenokārt par morāli vai politiku. Īsi tiek aprakstītas arī pirmdienu un ceturtdienu sapulces, saviesīgie pasākumi, goda biedru (rakstnieka, vienotnes *Lidums*

seniora Jāņa Grīna kundzes Alvīnes Grīnas) uzņemšana, ballītes ar akadēmisko vienību *Lidums*, ikgadējie darba svētki Koknesē, Zemgalē un Vidzemes jūrmalā, sadraudzība ar Lietuvas studentu organizācijām *Birute* un *Šatrija*, kā arī Mākslas akadēmijas studentu biedrību *Zaļā zeme*, kas veicina kopīgus gājienus uz mākslas izstādēm un akadēmijas studentu darbu izstāžu organizēšanu *Ausmas* telpās.

Jauna posma sākumu V. Lasmanes dzīvē iezīmē Padomju Savienības uzspiestā savstarpējās palīdzības līguma parakstīšana 1939. gada oktobrī un okupācijas karaspēka ievešana Latvijā 1940. gadā. Sāpīga ir pēkšņā ausmu neuzticība, jo meitenes māte skaitās krieviete un Jaunzemi mājās runā krieviski, tāpēc Valentīni tur aizdomās par spiegošanu. Iespējams, ka šādu noskaņojumu akadēmiskajā organizācijā uztur kāda no ausmām, kas darbojusies pagrīdē. Tomēr vēl 1939. gada 18. novembra rītā pēc īsa svētbrīža savā Rīgas centra mītnē Valentīne kopā ar citām ausmām, soļojot Latvijas armijas virsnieka vadībā apmācītā ierindas solī (protestējot dezorganizētajiem korporeļiem), dodas piemiņas gājienā uz Brāļu kapiem. Vienotni *Ausma* kopā ar citām studentu organizācijām slēdz 1940. gada 30. augustā. Pēdējā sagaitā nākamajā dienā piedalās 39 ausmas, noturot sanākšanu nevis *Ausmas* oficiālajā mītnē, bet pie kādas ausmas mājās, lai iespējamas aizturēšanas gadījumā kā aizbildinājumu varētu minēt namamātes vīra dzimšanas dienas svinības.

1941. gada jūnijā, kad Latvijā ienāk vācu okupācijas karaspēks, jaunā filoloģe strādā ziņu aģentūrā *LETA*. Rīgas bombardēšanas laikā Valentīnes kolēģis – telegrāfists Alfons Lauris, kurš ir austrumietis (vienības *Austrums* biedrs), – ziņo par vācu karaspēka kustību Latvijā. Kad Lasmane iesaistās nacionālās pretošanās kustībā, A. Lauris savam *Austruma* biedram L. Siliņam, kas kopā ar Valentīni darbojas LCP, palīdz sadabūt dokumentus, kurus L. Siliņš 1943. gada vasarā zvejnieka laivā nelegāli aizved uz Zviedriju. Pats telegrāfists arī trimdā mēģina ar pašgatavotu aparātu sekot līdz notikumiem dzimtenē un sūtīt ar roku rakstītus ziņojumus dažādām zviedru redakcijām, bet tie gan nekad Zviedrijas presē neparādās.

Slepeni palīdzot LCP, jaunā meitene Rīgā ar kāda dzelzceļa pārvaldē strādājoša

³ Korporācijas, konkordijas, vienotnes... (1991) *Universitātes Avīze*, 1991, 2, 3.

austrumieša palīdzību sagādā vilciena biļetes poļu pagrīdniekam, kamēr kāds cits austrumietis neuzticas Valentīnei un atsaka. Izrādās, ka okupācijas laikā arī eksistē “caurspīdīga latviešu un vācu ierēdņu sabiedrība, kurā ne tik liela nozīme bija tā sauktajam kukulim kā akadēmiskajam grādam un stāvoklim sabiedrībā” (146. lpp.). Tā arī austrumietis Sergejs Švitiņš-Silarājs jeb Zirga galva, kas ir meitenes kontaktpersona LCP, sagādā Valentīnei ar mammu šautenes abu sieviešu Pārdaugavas mitnē, bet vēlāk pievienojas slēptuvē Ventspilī, kur meitene apmetas 1944. gada rudenī pie kādas no ausmām pēc LCP koordinatora – Valsts vēsturiskā muzeja direktora un studentu korporācijas *Philyronia* biedra – Valdemāra Ģintera aicinājuma un palīdz šifrēt telegrammas LCP biedriem, kuri organizē bēgļu laivas uz Gotlandes salu Zviedrijā. Tad viņa arī izglābj ebreju Izraēlu Mihelsonu un palīdz viņam nokļūt Zviedrijā (notikums aprakstīts arī Ingridas Viksnas [S!K! *Imeria*] romānā *Mums jābrien jūrā*⁴).

Kad 1944. gada novembrī LCP uzdevumā Valentīne apmeklē ģenerāļa Jāņa Kureļa grupu, kā pavadoni viņai piesaista kādu atvaļināto pulkvedi priekšvārdā Alberts, ko gan vēlāk Valentīne tur aizdomās par spiegošanu okupantu labā, jo bija novērojusi pulkvedi jau vienībā *Ausma*, kur darbojusies viņa nākamā sieva pagrīdniece.

1945. gadā arī V. Lasmane pamet Latviju bēgļu laivā un nonāk trimdā Zviedrijā. Sākums ir grūts, taču Zviedrijā ceļi krustojas ar daudziem latviešu inteliģences un arī studentu organizāciju pārstāvjiem: Nacionālā teātra direktoru J. Grīnu, ko jaunā sievietē iepazīs jau *Ausmas* un *Liduma* laikā, aktīvu *Gaismas akcijas* dalībnieci ausmu Dzidru Liepiņu (Celmiņu) jeb Dūdu, ausmu Dagniju Šleieri, kas ar vīru austrumieti Georgu Šleieru izveido grāmatu apgādu *Daugava* un izdod laikrakstu *Latvju Ziņas* (šajos izdevumos publicējas arī V. Lasmane).

Stokholmā nākas uzturēt kontaktus ar ausmu Mildu Bērziņu jeb Mimuli, Rasmu Grīnu (ausmu goda biedres A. Grīnas meitu),

Teodora Reitera dēlu Leonu, kurš gan pēc tēva nāves 1958. gadā ar sievu – Jāņa Čakstes mazmeitu Aldonu Tepferi – negaidīti atgriežas okupētajā Latvijā. Lai gan trimdas sabiedrības šo pārbēdzēju soli nosoda, V. Lasmane turpina uzturēt kontaktus un Leonu apmeklē savā braucienā uz Latviju 1970. gadā.

Aktīvā LCP biedre arī trimdā iesaistās organizācijā – Latviešu palīdzības komitejā –, kurā nostrādā gadu. Trimdinieku vidū valdošās neapmierinātības dēļ 1945. gada 18. februārī studentu korporācijas *Lettonia* biedrs, bijušais LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekāns prof. Francis Balodis sasauca konkurējošas Zviedrijas Latviešu apvienības dibināšanas sapulci, kurā piedalās vismaz 100 trimdā esošo latviešu un kura ir pirmā atklātā sanāksme, ko latvieši var sarīkot pēc Kārļa Ulmaņa sarīkotā valsts apvērsuma 1934. gadā.

Dzīvojot Zviedrijā, Valentīne cenšas nodibināt sakarus ar Latvijā palikušajiem, kā arī ar citiem trimdiniekiem. Ar austrumieša Alberta Apeniša palīdzību tiek sūtītas pārtikas paciņas uz Vāciju pazīstamajai rakstniecei, vienības *Latviete* biedrei Irmai Grebzdai, rodas sakari ar Latvijā palikušo ausmu Zigu Pilāgu, kuras meita Maija ir V. Lasmanes pirmā krustmeita, notiek sarakste ar ausmu Elzu Simsoni Sietlā, ASV. 1956. gadā ausmas Mildas Bērziņas ģimenē viesojas četri latvieši no Rīgas. 1958. gadā izdodas sazināties ar austrumieti inženieri Artūru Arnīti, kura sieva ausma Lūcija bēgļu laivā uz Zviedriju pārtverta, nonākusi Vācijā un vēlāk devusies uz Ameriku, bet pats inženieris 1945. gadā ar laivu no Zviedrijas atgriezies okupētajā Latvijā, nokļūvis amatā un izcietis ilgus gadus soda nometnē. No Latvijas atbraukusi tulkotāja Elija Kliene 1967. gadā uz latviešu jaunās paaudzes tikšanās vietu *Pagrabs* Stokholmas vecpilsētā baidās doties, taču piekrit apmeklēt V. Lasmanes dzīvokli, kur ieradusies trimdas latviešu literāti, tostarp ausma D. Šleiere, studentu korporācijas *Fraternitas Livonica* biedrs Uldis Ģērmanis⁵, ausma O. Taube u. c.

⁴ Tuvāk par autori: Ingrida Viksna. Pieejams: <https://literatura.lv/lv/person/Ingrida-Viksna/872110> (13.05.2021.).

⁵ Ar Triju Zvaigžņu ordeņa starojumu. Ordeņa virsnieks Uldis Ģērmanis (1997) *Latvijas Vēstnesis* (07.11.1997.), 291/292. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/45722> (15.05.2021.).

Tikai vienai no augstskolas draudzenēm – ramavietei Veltai Rūķei-Draviņai – izdodas iekarot vietu Zviedrijas akadēmiskajā pasaulē. Viņa kļūst par doktori un profesori Stokholmas Universitātes Slāvu un baltu valodu institūtā, kur vada Baltu valodu katedru, kā arī rediģē akadēmiskās organizācijas *Ramave* izdoto rakstu krājumu *Ceļi*.

Valentīne nespēj Zviedrijā iegūt pastāvīgu un akadēmiski piemērotu darbu, tāpēc dodas ceļojumā ar vilcienu uz Angliju, cerot tālāk turpināt studijas Kanādā, pa ceļam iepazīstot pēckara Eiropu un dažādās valstīs satiekot latviešu trimdiniekus. Birmingemā jaunā sieviete satiek līdumieti Aleksandru Sprūdžu, kas to aizved uz studentu sanākumi, kurā tiek dibināta organizācija, lai veidotu sadarbību visā Eiropā. Vācijā, Pinebergā, kur Baltijas Universitātē nonākuši V. Lasmanes bijušie audzēkņi no Malnavas lauksaimniecības vidusskolas (tag. Malnavas koledžas), filoloģe nolasa lekciju par vienību un korporāciju principiem un uzdevumiem. Lekcija notiek vienības *Auseklis* pagrabā, kas izrotāts latviskiem ornamentiem. Savukārt Oldenburgā ir apmetusies draudzene ausma Bākūzītis, Spānijā – pazīstama līdumieša Viestarta māsa, Pāvila Roziša meita Dzidra.

Pēc dažādiem īslaicīgiem darbiem – Stokholmas pastā, latviešu skoliņā, vilciena vagonu uzkopšanā, arhīvā – 1969. gadā Valentīni savā vietā Pārtikas ķīmijas institūtā iekārto ausma D. Liepiņa.

Valentīnes personīgajā dzīvē bijušas vairākas nenopietnas aizraušanās – ar studentu biedrības *Ramave* biedru, vēlāko *Londonas Avīzes* redaktoru, literatūrzinātnieku Jāni Andrupu, līdumieti A. Sprūdžu. Taču ar jauno vīru – gleznotāju Albertu Lasmani – Valentīni saveda kopā akadēmiskās vienības *Latviete* saviete rakstniece Elvīra Kociņa, ar kuru viņa bija sadraudzējusies jau trimdā (1952. gadā, pavadot Elvīru ceļā uz Ameriku, Valentīne pie vilciena bija saņēmusi no Elvīras paciņu, kas bija adresēta A. Lasmanim).

Latviju Valentīne kopā ar ģimeni uzdrošinās apmeklēt tikai 1970. gadā. Viņiem līdzī no ASV brauc ausmas E. Simsones dēls Jānis, kurš vēlas redzēt mātes dzimteni. Rīgā V. Lasmanes ģimene privāti viesojas pie Alberta māsas Lidijas Lasmanes-Doroņinas un satiek savus

laikabiedrus – vienības *Ziemeļniece*⁶ biedri no t. s. franču grupas⁷ Ieva Lasi, ar kuras palīdzību sākotnēji no trimdas (Zviedrijā) organizēta sarakste ar vecākiem, un Viestartu Rozīti (rakstnieka P. Roziša dēlu), kurš trīsdesmito gadu beigās vadījis vienotni *Līdums* (ar viņu Valentīne tiekas arī deviņdesmitajos gados, ciemojoties Latvijā).

Kad vīramāsu L. Lasmani-Doroņinu 1983. gadā čeka, vērsties pret teologa Paula Kļaviņa rīkoto *Gaismas akciju*, apcietina trešo reizi, Valentīne ar aktīvu *Gaismas akcijas* dalībnieci ausmu Dzidru Liepiņu cenšas pārliecināt Zviedrijas Imigrācijas pārvaldi piešķirt vīramāsei politisko patvērumu. Dzidra arī ir tā, kas īsi pēc Lidijas atgriešanās no ieslodzījuma 1987. gadā viesojas pie viņas Rīgā un aizved uz Zviedriju Lidijas sacerēto lūgšanu.

1985. gadā, kad Valentīne strādā Ministres Latviešu ģimnāzijā, tās bibliotēkas vadītāja, vienības *Ziemeļniece* biedre Austrā Rudzīte,⁸ izsaka ideju Somijas Punkaharju sanatorijā, kur nomiris Rūdolfs Blaumanis, uzstādīt viņa piemiņai cilni. V. Lasmane kļūst par ziedojuumu vākšanas galveno organizētāju un iesaista tajā Amerikas, Anglijas un Vācijas trimdas latviešus, bet formalitāšu dēļ cilni uzstāda tikai 1988. gadā, piedaloties dažādu valstu trimdas latviešiem un delegācijai no Latvijas. Šī paša gada rudenī Valentīne pēc ilgu gadu prombūtnes atkārtoti viesojas Latvijā, kur ar runu par R. Blaumaņa ciļņa uzstādīšanu viesojas Literatūras un mākslas vēstures muzeja rīkotā pasākumā un saņem pateicības vārdus. Šajā sarīkojumā viņa satiek līdumieti V. Rozīti un ausmu Ņinu Ģērmani. Viesošanās laikā pie Ņinas Ģērmanes Lasmane satiek savas sen neredzētās akadēmiskās vienības *Ausma* biedres.

Deviņdesmito gadu otrajā pusē Valentīne par godu aizgājējai, draudzenei, savai ausmu krustmātei O. Taubei palīdz izdot viņas dzejoļu krājumu un kopotos rakstus, kā arī viņas

⁶ Ordeņa komandiere Ieva Lase (2000) *Latvijas Vēstnesis* (17.11.2000.), 413/417 (2324/2328).

⁷ Domubiedru grupa, kas interesējās par franču mākslu, literatūru, kultūru un slepeni tikās Padomju Latvijā, par ko tika represēta.

⁸ Tuvāk: Austrā Rudzīte. Pieejams: <https://literatura.lv/lv/person/Austra-Rudzite/872563> (13.05.2021.).

piemiņai izveidot Annas Dagdas (O. Taubes pseidonīms) fondu jauno latviešu dzejnieku atbalstam.

Nobeigumā grāmatas *Nakts jau nav tikai gulēšanai. Valentīnes Lasmanes dzīvesstāsts* vēstījums pēc 1988. gada rakstīts trešajā personā, jo Valentīne neilgi pēc Latvijas simtgades devusies viņšaulē un nav pabeigusi rediģēt savas atmiņas, kas pierakstītas līdz pat 2008. gadam.

Nakts jau nav tikai gulēšanai. Valentīnes Lasmanes dzīvesstāsts ir ne tikai aizraujošs biogrāfisks stāsts, kas dziļi personīgi iepazīstina gan ar V. Lasmani, gan viņas laikabiedriem, bet arī vērtīgs 20. gadsimta vēstures atklājējs. Nebūtu jājūtas pārsteigtam, lasot darbā pieminēto cilvēku vārdus un secinot, ka lielākā aktīvā un darbīgā trimdas latviešu daļa ir kādu

akadēmisko mūžorganizāciju biedri. V. Lasmane savā stāstījumā bieži vien precizē un izlābo kādu citu laikabiedru publicētās atmiņas literārajos darbos vai filmās par notikumiem, kuros pati piedalījies. Brīžiem šķiet, ka tā ir vēlme klievēt dzirdētas baumas par sevi.

Lai arī atmiņu formāts vērtējams kā subjektīvs skatījums uz norisēm, dzīvīgais stāstījums lasītāju ievieļ autores atmiņās un ļauj uz katru vēstures notikumu raudzīties no klātesoša, emocionāla dalībnieka skatpunkta, mūdiņa būt atvērtākiem mūsu līdzgaitniekiem un norisēm un darboties Latvijas labā, pat nedzīvojot tajā. Nerediģēto atmiņu pieraksts varētu būt vērtīgs avots vēsturniekiem pētniecībā, kā arī akadēmisko mūžorganizāciju pirmskara un trimdas gadu notikumu rekonstrukcijā.